

Női nevek eltűrik a nyilvánosság előtt is a becézett vagy félig becézett alakot, így szerepel intézménynevben Bajor Gizi, Jászhai Mari, Geisler Eta, Háman Kató, Kossuth Zsuzsa. A nehézkes -né képzős asszonynevet csak Déryné és Veres Pálné képviseli. A névadó doktori címet sajátos módon éppen az orvosokról elnevezett kórházak tartják mellőzhetőnek, ellenben van dr. Bugát Pál, dr. Korányi Frigyes, dr. Jáhn Ferenc és dr. Markusovszky Lajos (orvosegyetemi) Kollégium, dr. Pólya Jenő Egészségügyi Szakközépiskola, dr. Münnich Ferenc (műegyetemi) Diákokthoz.

A vizsgált névanyag összetétele: kevés tulajdonosnév, kevés szentnév, sok haladó személyiség neve tükrözi az intézményeket fenntartó társadalom szocialista arculatát. (Tanulságos volna az összehasonlítás más összetétell, külföldi vagy felszabadulás előtti intézmény-név-anyaggal.) Az emlékeztető névadás már kialakult, meggyökeresedett hagyománynak tekinthető; kiváló személyek emlékét iskolák és kulturális intézmények elnevezésével mindenesetre méltóbban lehet fenntartani, mint a zavaros és zavaró utca-átkeresztelésekkel. Rá kell azonban mutatni, hogy bizonyos neveket az agyonhasználás, elkoptatás veszélye fenyeget (BACHÁT LÁSZLÓ is felhívta erre a figyelmet „Az intézménynevek jelentéstani problémái” című cikkében, NytudÉrt. 83. sz. 53—4); ha a tisztítóból hazahozott ruhánk zsebében cédula hirdeti, hogy a munkát a „József Attila Brigád” végezte, ez már nem igen gyarapítja a költő dicsőségét. Van elég példaképül választható személyiség a történelemben, a szellemi élet területén, akinek neve az intézménynevek anyagát is gazdagíthatná, színesíthetné. Az allegorikus díszítő nevek lehetőségei sincsenek eléggé kiaknázva.

J. SOLTÉSZ KATALIN

A NEMESI ELŐNÉV

A Név-tani Értesítő 2. számában (16—8) MIZSER LAJOS foglalkozik a predikátummal, a nemesi előnévvel. Megállapításai részben hézagosság, részben félreértésre adhatnak alkalmat, ezért 40 éves levéltárosi gyakorlat birtokában szeretném összefoglalni a nemesi előnévvel kapcsolatos leglényegesebb ismereteket.

A nemesi előnév elnevezésből következik, hogy olyan előnévről van szó, amelyet a család- és a személynév előtt nemes családok, illetve azok tagjai használtak.

Már Mohács előtt is találkozunk nemesi családoknál előnévvel. A már családnévvel rendelkező személy birtokának (egyik birtokának) és tartózkodási helyének nevét de szócskával kapcsolta családnévhez. (Ha a birtok nevét a keresztnévhez kapcsolták, úgy ebben a névalakban családnevet kell látnunk.) Hogy miként lett a XV. században több generáción át használt családnévből előnév, arra jó példa a tapsonyi Antimus család nevének alakulása. Tapsonyi Antimus, majd fia és unokái magukat de Tapson nevezték. Minthogy a leszármazottak következetesen használták a különös nevű atya, nagyatya nevét maguk megjelölésénél, előbb a filius Antimi (Antimusfi) lett az unoka családnéve, ami lerövidült, és a család utolsó, közel 70 évet élt férfi tagjánál, az 1485-ben meghalt Jánosnál Antimus (Anthymos) alakban rögződött, amihez a de Tapson mint előnév kapcsolódott. Amikor Antimus János elvesztette Tapsonyt és szigetvári birtokán élt, magát szigeti Antimus-nak nevezte (vö. BORSA IVÁN: Egy középnemesi család a középkori Somogyban. =Somogy megye múltjából, Levéltári évkönyv 11. Kaposvár, 1980.).

Ez a Mohács előtti példa jól szemlélteti, hogy a családnévhez kapcsolódó előnév miként volt már a kialakulás időszakában elválaszthatatlan az előnévben szereplő birtok tényleges birtoklásától.

Sajnos, a genealógusok (és nem a heraldikusok) még adósak a nemesi előnév fejlődésének részletekbe menő kutatásával. Azt tudjuk, hogy a későbbiekben egyre gyakrabban fordult elő, hogy a nemességre érdemesnek bizonyult személy nemcsak nemességet és címet kapott a királytól, hanem nemesi előnevet is. Az 1867 és 1918 közötti előnévadományozások is figyelemmel voltak a birtoklásra (pl. hatvani Deutsch). 1918-ban megszűnt a nemesi címek adományozása, de 1944-ig tartott a nemesség, ideértve a nemesi előnevet is, igazolása. A Belügyminisztérium 1935-ben 57.628/1935.III.sz. rendeletével szabályozta az előnév megállapítását. (OL. Y 1, 938/1943. alapsz., 386/1935. ikt. sz.)

A rendelet értelmében, ha a folyamodó „elődei a kérdéses előnévre magyar illetve erdélyi adományt nem kaptak”, előnevüket „az 1848. évi vagy ezelőtti időből eredő használat alapján kell megállapítani”. (Ha az adománylevélben szerepelt az előnév, úgy az előnév igazolására nem volt szükség.)

Az igazoláshoz olyan iratot kellett bemutatni, „amelyben a folyamodó egyenes elődjének neve az említett időben sajátjának tekintendő

előnévvel fordul elő. A folyamodó sajátjának tekintendő az az előnév, amelyet legalább egy alkalommal ő maga használt illetve amellyel legalább egy alkalommal őt említik, ha az olyan földrajzi helyről van véve, amely helyhez a család kapcsolata birtoklás vagy legalább korábbi ottlakás útján kétségtelen. Egy család különféle ágainak az iratokban előforduló nevek különbözősége folytán egymástól esetleg eltérő előnevei lehetnek." A rendelet, amely az igazolási eljárás kapcsán követendő eljárást részletesen leírja, 5. (utolsó) pontjában így intézkedik: „Az előnévül szolgáló hely nevében beállott változás az előnévre és annak alakjára nincs hatással. Az előnév írásmódját illetően az igazolás alapján szolgáló irat írásmódja az irányadó. A régies írásmód azonban nem állapítható meg, ha a mai kiejtés szempontjából félreértésre adhat alkalmat. Jelenleg használatban nem lévő betűket és betűösszetételeket mellőzni kell."

1944-ig a nemességet, címet és előnevet a belügyminiszter igazolta, rendszerint az Országos Levéltár szakvéleménye alapján. A Levéltár szakvéleményének kialakításánál mindig szem előtt tartotta a bemutatott iratok adatait és a századok folyamán kialakult gyakorlatot. A nemesi előnév igazolása ügyében 1935-ben megjelent rendelet tehát történeti szempontból feltétlenül megbízható álláspontot rögzített a nemesi előnév azóta megszűnt használatában.

BORSA IVÁN

IKREK ELNEVEZÉSEI KECELEN A XIX. SZÁZADBAN

Amikor Kecel község közeljövőben megjelenő személynév-monográfiájához gyűjtöttem az anyagot, külön följegyeztem az ikrek keresztnéveit is, hogy megállapíthassam a számukra választott nevek esetleges sajátosságait. Az 1799 és 1896 közötti időszakban összesen 289 ikerszülés történt az egyházi anyakönyv szerint a községben, amelyekből három volt a hármasiker. Az egyneműek között általában azonos arányszámú a fiú- és a leányiker, némileg több a vegyes nemű ikerszülés, vagyis amikor az egyik gyermek fiú, a másik pedig leány lett. A vizsgált koron belül az egyes időszakokban (tízévenként) a következő táblázat szerint alakult az ikerszülések száma nemenkénti megoszlásban.